

СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКОГО ПОЖЕЖНО-СПОРТИВНОГО ТОВАРИСТВА “СІЧ”: ГЕНЕЗА ТА ІСТОРІЯ

Кінець XIX – початок XX ст. характеризувалися для Галичини бурхливим розвитком політичних, культурно-освітніх, господарських, спортивних, військових та інших товариств і організацій, які відіграли помітну роль у формуванні національної свідомості українців. Особливо спричинилися до цього пожежно-спортивні товариства “Січ”, започатковані в 1900 р. коломийським адвокатом Кирилом Трильовським. Саме січова молодь стала основою першої в новітній історії України добровільної військової формації – Легіону Українських Січових Стрільців, який відновив збройну боротьбу за українську державність, і позитивно вплинув на весь подальший хід національного розвитку. Особливе значення в діяльності українських товариств “Січ” мало становлення та розвиток їхньої символіки, що ґрунтовно вплинуло на розвиток січового руху. Сьогодні, коли є і з’являються безліч організацій, товариств, клубів, гуртків тощо, дослідження символіки українських спортивних товариств п. п. XX ст. крім наукового значення, має ще й практичну вартість. Вивчення, осмислення й аналіз січової атрибутики дозволить розумно використати історичний досвід на сучасному етапі розбудови державності України.

Символіка пожежно-спортивних товариств “Січ” у Галичині не була предметом вивчення, а фундаментальні роботи з комплексного дослідження еволюції прапорництва, емблематики, відзнак та печаток січового руху взагалі відсутні. У радянській історіографії немає ґрунтовних праць з історії, а тим більше з символіки вищезгаданих товариств, оскільки “Січі” вважалися “буржуазно-націоналістичними” товариствами. Лише у 90-их рр. XX ст. з’явилася змога дослідити історію та діяльність товариств “Січ” на теренах Галичини, Буковини, Закарпаття

*Комітет Шостого січового свята
у Снятині. 12 липня 1912 р.*

та інших українських землях. Сучасні дослідження І. Андрухів¹, А. Доценка², М. та Н. Лазарович³, Є. Приступи та О. Винничука⁴, Б. Трофим'яка⁵ та інших висвітлюють більше історію українських молодіжних товариств та організацій, а символіка в їхніх працях лише

Генеральна Старшина “Українського Січового Союзу” у Львові

згадується. Лише один з авторів, О. Круковський зробив невелику розвідку з даного питання, звернувши увагу на переслідування січового руху за його символіку та опублікувавши між іншими матеріалами деякі печатки товариств “Січ”⁶.

Ідея заснування пожежно-спортивних товариств “Січ” належить Кирилові Трильовському*, який в подальшому став незмінним лідером усього січового руху. Постать К. Трильовського вплинула на характер і напрямок діяльності січової організації, недаремно його називали “Січовим Батьком”.

¹ Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг”. – Івано-Франківськ, 1992. – 80 с.; Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: (Короткий історичний нарис). – Івано-Франківськ, 1995. – 72 с.

² Доценка А. Українські громадсько-патріотичні організації “Січ” і “Сокіл” // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 123-127.

³ Лазарович М., Лазарович Н. Національні риси в атрибутиці Українських Січових Стрільців // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10-12 листопада 1994 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів, 1994. – С. 48-50.

⁴ Приступа Г., Винничук О. Ставлення польських владних структур до січового руху в Галичині // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 127-130.

⁵ Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у Національно-Визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст.). – Тернопіль, 2001. – 694 с.; Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-их років ХІХ ст. до 1939 р.) // Визвольний Шлях. – 1997. – Кн. 8. – С. 963-981.

⁶ Круковський О. Прапорництво, емблематика та печатки українських спортивно-освітніх організацій і товариств на західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ століть // Записки НТШ: Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 1996. – Т. ССХХХІ. – С. 278-289.

* Кирило Трильовський (літературні псевдоніми – Гайдамака, Гриць Покотило, Клим Обух, Приятель, Січовий Батько та інші; (6.05.1864 – 19.10.1941) – український громадсько-політичний діяч, адвокат, публіцист, видавець. Організатор січового та січово-стрілецького руху в Галичині).

Перший осередок товариства “Січ” заснований на загальних зборах у селі Заваллі 5 травня 1900 р. Хоча спроби заснування “Січі” були і раніше. З цього приводу К. Трильовський писав: “Першу “Січ” я старався оснувати зимою з 1899 на 1900-й рік в селі Усте, над Прутом”⁷. Однак, статут організації Галицьке намісництво тоді відхилило, бо йшлося про січову символіку (зокрема про січові ленти), на яку намісництво вимагало окремого дозволу. К. Трильовський, розуміючи, що цього навряд чи пощастить домогтися, подаючи статут для товариства “Січ” у селі Завалля, упустив статті про січову символіку і таким чином уникнув повторної заборони. Статут “Січі” в с. Завалля був прийнятий рескриптом Галицького намісництва 8 березня 1900 р. (ухвала №16995)⁸.

Завдяки активній діяльності К. Трильовського січовий рух охопив чимало сіл Снятинщини, Городенківщини, Коломийщини та Косівщини, а згодом поширився на значній території Галичини, Буковини і Закарпаття, а також закордоном.

Важливе значення у справі поширення січових ідей надавалося січовій атрибутиці, одним із головних елементів якої був прапор. Спочатку статут “Січі” не передбачав прапора для товариства. Це було зумовлено ставленням владних структур до січової атрибутики, про що зазначалося вище. Однак, К. Трильовський всіма можливими шляхами намагався масово вводити у використання осередків організації “Січ” прапори. Достеменно невідомо, яка кількість була січових прапорів, однак, використання їх січовими осередками було непоодиноким, а за намісника Галичини Міхала Бобжинського (1908-1913 рр.) стало явищем масовим. Для прикладу, українські пожежно-спортивні товариства “Сокіл” у Галичині станом на 30 червня 1913 р. нараховували 128 прапорів, при чому це були дані складені організаційною секцією “Сокола-

⁷ Трильовський К. *З мого життя...* (Уривок зі спогадів) // *Гей! там на горі “Січ” іде!.. Про пам’ятна книга “Січей”*. Зібрав і упорядкував Петро Трильовський. – Едмонтон, 1965. – С. 15.

⁸ Статут товариства гімнастичного і сторожи огневої “Січ”. – Коломия, 1908. – С. 3.; Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАУЛ). – Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів). – Оп. 25. – Спр. 1240. – Арк. 5.

⁹ *Перепись “Соколів” і “Січий” “Сокола-Батька” з 1912/13 // Календар “Вістий з Запорожжя” на 1914 р. І річник*. – Львів, 1913. – С. 135.

Батька” на основі звітів, які прислали 596 товариств з 886 існуючих⁹. Згодом, у першому номері календаря “Запорожець” на 1904 р., який редагували К. Трильовський та І. Чупрей, подано опис січової хоругви (прапора). За цим описом, хоругва мала розмір 120x200 см¹⁰. З лицевого боку на малиновому полотнищі було зображення одного із видатних українських державних або громадсько-політичних діячів, наприклад, Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Івана Виговського, Петра Дорошенка, Тараса Шевченка, Михайла Драгоманова, Юрія Федьковича або “руський” герб – “лев, що спирається на скалу”. Над зображенням напис “Січ в...” (замість крапок – назва місцевості). На зворотному боці хоругви – січовий знак: “восьмикутна зірка, у середині якої зображення двох рук, які “в братерській злуці” тримають серп”. “Єсть се такий знак – зазначалося в календарі, – як сей, що поміщений на першій стороні (тобто 8-променева зірка – А. С.) отсега календаря лише без букв Р. П.”¹¹. Також на цій стороні був поміщений напис: “В єдності сила!”, “Бодрім ся!” та ін. На держак хоругви над полотнищем під гострою посрібленою або позолоченою верхівкою прив’язувалось синьо-жовту стрічку з відповідним вишиваним написом. Держак хоругви становив 3,5 м. Повітові січові отамани мали дбати про те, щоб зображення на прапорах товариств “Січ” їхніх повітів по змозі не повторювалися й таким чином під час січових свят давали наче перегляд української історії. Розповіді про українських діячів, зображених на прапорах були обов’язковими лекціями для членів товариства. За даними друкованого січового органу “Запорожець” зображення святих на прапорах січові товариства не використовували¹². Це було пов’язано з рядом причин. По-перше, в січовому товаристві вважалося, що святі мають зображатися тільки на церковних хоругвах. А по-друге: “Маловати на січових прапорах святих, – се не лише глупе, але прямо нерелігійно. Се ж не означає великої пошани для святця, коли его таскає ся на получені з танцями фестини і т. ін.”¹³

Січова емблема

Значна частина зображень на січових прапорах виконувалися місцевими худож-

¹⁰ Січові звичаї // Запорожець. Календар для народа на рік переступний 1904. – Коломия, 1903. – С. 94.

¹¹ Січові звичаї // Запорожець. Календар для народа на рік переступний 1904. – Коломия, 1903. – С. 94.

¹² Соколи а Січи // Запорожець, календар для народа на рік звичайний 1911 / Уложили К. Трильовський і І. Чупрей. – Коломия, 1910. – С. 160.

¹³ Кл. Об. [Трильовський К.]. У Січи, у Січи єднаймось брати! // Запорожець, календар для народа на рік переступний 1912 / Уложили К. Трильовський і І. Чупрей. Коломия, 1911. – С. 224-225.

никами-аматорами і були не завжди високої мистецької вартості. Окремі заможні товариства “Січ” винаймали для цієї справи професійних художників. Одним серед них був Ярослав Пстрак, видатний український художник родом з покутського містечка Гвіздця, автор прекрасних картин з життя селян на Покутті¹⁴. Починаючи з 1910 р. повітові “Січі” використовують синьо-жовті прапори з малиновими стрічками. Взагалі поєднання синього, жовтого та малинового кольорів було надзвичайно характерним для початку ХХ ст. Це простежується на прикладі символіки таких пожежно-спортивних та спортивних товариств як “Сокол-Батько”, спортивне товариство “Україна” та ін.

Повітова “Січ” у Бережанах

В останні роки перед Першою світовою війною “Січ” організовує прапорові свята і в цей час з’являється велика кількість прапорів. З початком червня 1914 р., у неділю, на площі “Сокола-Батька” у місті Львові відбулося велике повітове січове свято, на якому повітовій “Січі” вручено прапор. Прапор малинового кольору, обведений синьо-жовтими трикутниками. З однієї сторони прапора виhaftувано портрет славного козацького полковника Івана Богуна, з іншої – герб Києва, святий Михаїл, герб Галичини – Лев, а під ними січова емблема – восьмипроменева зірка¹⁵. Пізніше цей прапор використовувався у діяльності пожежно-спортивного товариства “Луг” у Львові.

“Січ” у селі Красноставці Снятинського повіту мала портрет гетьмана Петра Дорошенка¹⁶. На прапорах були вишиті назва коша і місцевості, в якій він діяв. “Січ” села Камінного Надвірнянського повіту мала на прапорі зображення гетьмана І. Мазепи. Ось як про це згадував М. Гільтайчук: “Пригадується, що десь року 1911 або 1912 відбувся величавий здвиг [...] майоріли січові прапори. Між ними найкращий села Камінного – малинового цвіту, на якому з одної сторони красувався великий портрет

¹⁴ Трильовський К. *З мого життя...* – С. 26.

¹⁵ Дашкевич Р., Ничка Г. *Товариство “Повітова Січ” у Львові // Гей, там на горі “Січ” іде!.. Пропам’ятна книга “Січей”. Зібрав й упорядкував Петро Трильовський. – Едмонтон, 1965. – С. 234.*

¹⁶ Трильовський К. *З мого життя...* – С. 26.

гетьмана Івана Мазепи, на другій дві руки держали кріпко серпа”¹⁷. Повітова “Січ” в Коломиї теж мала на прапорі зображення І. Мазепи¹⁸.

На Шосте січове свято, яке відбулося в липні 1912 р. у м. Снятині, К. Трильовський привіз прапор з прозорої тканини, який його коштом виготовила одна віденська фабрика. Це було прямокутне полотнище червоного кольору з 6-сантиметровою лиштвою, складеною з синіх і жовтих трикутників¹⁹. Крізь прозору тканину посередині полотнища з обох боків

було видно січову 8-променеву зірку, жовтого кольору, а в ній дві руки, що тримають серп (з другої сторони 8-променеву зірку було видно, з тією особливістю, що серп був повернений в інший бік). Серед усіх січових прапорів ми можемо виділити прапор “Січі” із Ясениці Сільної, що неподалік Дрогобича. Цей прапор до жовтня 1917 р. був прапором легіону УСС²⁰.

Дуже цікава була розроблена церемонія посвячення прапорів. У держак прапора так як в товариствах “Сокіл”, “Пласт” забивали цвяшки. Прапор вручав на святкових зборах почесний “Січовий Батько”, а почесна “Січова Мати” пов’язувала січові стрічки. Кожен січовик “прирікав на козацькому звичаю” берегти його, після чого весь кіш проходив урочистим маршем біля прапора²¹. Церемонію вручення прапора хорунжому закінчував січовий хор співом українського національного гімну “Ще не вмерла Україна”. На урочистості пов’язані з посвяченням прапора члени “Січі” запрошували представників інших товариств та осередків, визначних громадсько-по-

Січовик в однострої

¹⁷ Гільтайчук М. Історична довідка села Камінного // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1985. – Т. 2. – С. 601.

¹⁸ Трильовський К. Гей! Там на горі “Січ” іде! Уривок зі спогадів // За волю України. Історичний збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. 1914-1964. – Нью-Йорк. – С. 83.

¹⁹ Трильовський К. З мого життя... – С. 49; Січові вісти. – Львів, 1913. – Лютий-березень. – Ч. 2-3. – С. 21.

²⁰ Лазарович М., Лазарович Н. Національні риси в атрибутиці... – С. 49; Литвин М., Науменко К. Полковник Гриць Коссак // За Вільну Україну. – 2001. – № 32. – С. 9; Сколоздра Р. Стрільцькі прапори // Шоста наукова геральдична конференція (Львів, 27-29 березня 1997 року). Матеріали. – Львів, 1997. – С. 81.

²¹ Січові звичаї // Запорозець. Календар для народу на рік переступний 1904. – Коломия, 1903. – С. 97.

літичних та культурних діячів. Посвячення прапорів товариств “Січ” закордоном відбувалося також. Так 19 листопада 1910 р. у Нью-Йорку члени українського товариства “Запорозька Січ” (товариство налічувало 85 членів) в урочистій обстановці посвятили свій прапор. Посвятив прапор о. Н. Підгорецький у церкві святого Юрія²².

Січова делегація на злеті хорватських “Соколів” у Загребі. 1911 р.

Для того, щоб товариство “Січ” могло використовувати у походах прапори, ленти та іншу січову атрибутику, треба було мати окремий письмовий дозвіл від старства. Дуже часто траплялося так, що із заборною окремих січових осередків влада забиравала в січовиків їхнє майно, в тому числі і прапори. Зокрема, 7 вересня 1906 р. комісар Калуського повіту заборонив діяльність найкращої в повіті “Січі” села Хотіння та

конфіскував з приміщення “Просвіти” січові ленти, козацькі шапки та січовий прапор²³. Такі випадки набрали масового характеру, особливо за роки, коли намісником Галичини був Анджей Потоцький (1903-1908 рр.).

Найбільш притягальною силою та гордістю січовиків виявилися січові ленти (слово лента не слід плутати із словом стрічка; стрічкою в той час називали малу синьо-жовту відзнаку, яку носили на лівому боці грудей з нагоди українських національних свят; також були стрічки до прапорів). Ще починаючи з 1910 р., січовики застосовували червоні ленти, які виготовляли з такої ж матерії, з якої робили пішечки на подушки. На першому січовому святі в Коломиї, яке відбулося у 1902 р., з’являються ленти з сатини, і лише з осені того ж року, з ініціативи керівника товариства “Січ” К. Трильовського, почали застосовувати вовняні ленти²⁴. Січові вовняні ленти носились через праве плече і зав’язувались з лівого боку над стегном. Лента кошового була синьо-жовта, осавула – синя, котра по обох краях мала жовті паски 1,5 см ширини; писаря – синьо-червона, скарбника – жовто-червона. Четарі носили червоні ленти з пасками по боках, як у осавула: перший четар з синіми пасками, другий – з зеленими, третій – з жовтими; четвертий – з чорними. Хорунжий мав синьо-жовто-синю ленту. Рядовий січовик мав темно-червону (тобто

²² З наших американських колоній // Діло. – Львів, 1919. 26 н. ст. (13 ст. ст.) грудня. – Ч. – 287. – С. 3.

²³ Трофим’як Б. Фізичне виховання і спортивний рух... – С. 964.

²⁴ Кл. Об. [Трильовський К.] У Січі, у Січі єднаймось брати! // Запорозець, календар для народу на рік переступний 1912/Уложили К. Трильовський і І. Чупрей. – Коломия, 1911. – С. 221-222.

малинову) ленту, шириною 10 см, а кошовий і хорунжий носили ленти, шириною 12 см. На кожній ленті був напис “Січ” в ...” (замість крапок назва місцевості). Сурмач і барабанщик мали ленту чорну з червоними пасками по боках, ад’ютанти (прибичники) носили сині ленти, обозний зелено-червону²⁵. Організацією виготовлення та розповсюдження січових лент, а також інших січових атрибутів: топірців, медалей, прапорів, червоних “січових пер”, січових одностроїв тощо займався активний діяч січового руху Ярослав Вінцовський, відомий ще як поет Ярослав Ярославенко, а також один із помічників К. Трильовського Лесь Пушкар²⁶.

Січові ленти старалися мати в кожному осередку. Однак виникали з цим певні труднощі. Деякі осередки ніяк не могли собі придбати ленти. Скажімо, “Січ” в с. Черніїві Станіславівського повіту станом на 5 січня 1908 р., проіснувавши три роки, не спромоглася забезпечити своїх членів січовими лентами²⁷. Однак це було поодинокими фактами.

Січові ленти набули настільки великої популярності, що ними навіть, нагороджували видатних українських діячів. Зокрема, у 1913 р. у Львові урочисто проходило святкування дня народження Івана Яковича Франка, якому К. Трильовський вручив січову ленту²⁸. Великого Каменяра також іменували почесним членом “Січі”. До сьогоднішнього дня збереглася лента “Січі” у с. Заваллі Снятинського повіту²⁹.

Згодом однострій січовиків доповнився новими відзнаками. Так, у календарі “Запорожець” на 1908 р. було сказане наступне: “Крім лент січових не забуваймо браття на січові медалі (з Шевченком), на січові зірки та червоні радикальні пера”³⁰. Про те, що саме було зображено на січових медалях, дають нам спогади К. Трильовського. Він про Юру Соломійчука-Юзенчука (кошовий товариства “Січ” в Жаб’ї) писав, що той носив на грудях дві медалі, одна з зображенням Т. Г. Шевченка, друга з Б. Хмельницьким³¹. Найбільш розповсюдженими були медалі, де з однієї сторони зображено Т. Шевченка з написом: “1814 Тарас Григорович Шевченко 1861”, з іншої – січова емблема з написом: “Р. У. Р. П.”³². Одна

²⁵ Трильовський К. З мого життя... – С. 14.

²⁶ Трильовський К. З мого життя... – С. 22; Запорожець, календар для народа на рік звичайний 1913 / Уложили К. Трильовський і І. Чупрей. – Коломия, 1912. – С. 1.

²⁷ Громадський голос. – Львів, 1908. – 27 січня. – Ч. 6. – С. 3.

²⁸ Залеський О. З мого життя // Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславівщини. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1985. – Т. 2. – С. 126.

²⁹ Ярош Я. За волю України воювали... // Україна. – Київ, 1990. – №49-50 (1765-1766). – С. 11.

³⁰ Кирило [Трильовський К.]. Добре слово до добрих людей // Запорожець. Календар для народа на рік переступний 1908. – Коломия, 1907. – С. 161.

³¹ Трильовський К. З мого життя... – С. 36.

³² Запорожець, календар для народа на рік переступний 1908. – Коломия, 1907. – С. 201.

з таких медалей сьогодні зберігається у музеї Степана Бандери в Дублянках біля Львова. Медалі часто виготовлялися місцевими умільцями в домашніх умовах³³. Однак, були і високоякісні медалі, зокрема з срібла, якими нагороджували січовиків за активну роботу в товаристві “Січ”. Напис РУРП на медалі розшифровується як Русько-українська радикальна партія (заснована у Львові 1890 р.). Цей напис не був випадковим, адже засновник товариства “Січ” Кирило Трильовський був одним з активних членів РУРП.

Обов’язковою січовою відзнакою була відзнака, на якій було зображення січової емблеми – 8-променева зірка, в якій дві руки в потиску тримали серп. Ця відзнака вперше впроваджена в широкий обіг стараннями К. Трильовського на віче радикальної партії, яке відбулося 5 жовтня 1900 р.³⁴

Серед січових відзнак слід виокремити ювілейні відзнаки. У 1914 р. за задумом Івана Боберського інженер Роман Грицай створив відзнаку для Шевченківського здвигу, який відбувся 28 червня 1914 р. у місті Львові на честь 100-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка³⁵. Відзнака мала форму трикутника, який по трьох боках мав півкруги. В цих півкрузах поміщені

Пожежно-гімнастичний курс у Коломиї. Жовтень 1908 р.

букви: “СБ”, “УСС”, “СТУ”, відповідно “Сокіл-Батько”, “Український Січовий Союз” та спортивне товариство “Україна”, тобто абрєвіатури цих товариств, які організовували здвиг. В середині трикутника напис: “Шевченковий здвиг 1914, 28. VI”. Відзнака випущена у Відні коштами товариств “Сокіл-Батько” та “Український Січовий Союз”. Тираж, як на той час, був досить великим – 10000 з білого металу і 100 штук з міді. Розмір відзнаки становив

³³ Степан Бандера, як кількарічний скарбник 2-го куреня старших пластунів Загону “Червона Калина”, виготовляв невеличкі срібні відзнаки, які мали великий попит. Про це див.: Генік С. 150 великих українців. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 15.

³⁴ Кл. Об. [Трильовський К.] У Січі, у Січі єднаймоє брати! // Запорозець, календар для народа на рік переступний 1912 / Уложили К. Трильовський і І. Чупрей. – Коломия, 1911. – С. 224.

³⁵ Сова А. Роль Івана Боберського у розробці символіки українського товариства “Сокіл-Батько” у Львові // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С. С. – Харків – Львів, 2003. – № 5. – С. 28; Гайдучок С. Пів століття сокільських видань. – Львів, 1937. – С. 50; Бутель М. С. Т. “Україна” – 1911 – 1936 рр. // СТ Україна. – Львів, 1936. – С. 24.

35x35 мм. Форму трикутника взято для того, щоб кожен, хто чіпляв відзнаку до одягу, міг обернути її так, щоб назва його товариства була зверху.

Носіння відзнак та використання прапора членами організації “Січ”, згідно з розпорядженням Міністерства внутрішніх справ від 10 вересня 1895

Січовички з с. Линець Снятинського повіту

р. № 27152, вимагало окремого дозволу. Такого дозволу товариства “Січ” не мали і це стало формальною причиною для їх переслідування владними структурами. У 1902 р. галицький намісник у своєму циркулярі звертав увагу повітових старост та дирекції поліції на діяльність українських пожежно-спортивних товариств “Січ”, а також просив повідомляти про політичні заходи організації. У листопаді наступного року, з’являється перший обіжник намісництва, який застерігав староста перед небезпекою подальшого неконтрольованого росту “козацьких”, як зазначалося в обіжнику товариств, що всупереч своїм статутним цілям “проводять політичну агітацію, перебуваючи перед керівництвом руських радикалів”, відбувають “військову муштру” і походи. Старостам наказано забороняти товариства, які виходять за межі своїх статутних приписів, а головне не дозволяти так звані корпоративні відзнаки³⁶. Обіжники виходять надалі з намісництва кожного року, а в 1907 р. заборону носіння січових лент підтвердило своїм рескриптом Міністерство внутрішніх справ у Відні.

Щодо обмеження діяльності “Січей” цікавим є таємний циркуляр, виданий у червні 1904 р. намісником А. Потоцьким. Там по пунктах розписана діяльність товариств і методи боротьби з ними. Вони зводилися до трьох основних заборон³⁷. За згаданим таємним циркуляром, повітові старости були зобов’язані видати на підставі параграфу 7 цісарського розпорядження від 20 квітня 1854 р. кодекс законів № 96 (руською мовою) і оголосити осередком “Січі” заборону носити при масових виступах і зборах без окремого дозволу будь-які відзнаки або прапори. Порухення цієї заборони підлягало карі від 2 до 200 корон або карі арешту від 6 годин до 14 днів, передбачених параграфом 11 того ж цісарського розпорядження³⁸. Правда, при цьому додавалось, що “Січі” мали право використовувати відзнаки і прапори при вправах і пожежах, але повинні

³⁶ Доценко А. Українські громадсько-патріотичні організації... – С. 126.

³⁷ Круковський О. Прапорництво, емблематика... – С. 285-286.

³⁸ Нова Січ. – Станиславів, 1904. – 24 червня. – Ч. 26. – С. 3.

ще подати до староства прохання про дозвіл із додатком кольорових ескізів відзнак і прапорів. Прохання до староства подавалося за три дні наперед³⁹. Друга заборона стосувалася організації святкувань та походів січовиків. Для цього також потрібен був спеціальний дозвіл від староства. Третій пункт згаданого циркуляра був особливо дискримінаційний. У ньому зазначалося, що якби “Січі” подали прохання про надання їм дозволу на використання відзнак та прапора, “то на такі заяви, з огляду на пануючі відносини, треба відповідати негативно (не посилаючись на цей циркуляр). А винятково тим товариствам “Січ”, яких поведінка була досі зовсім легальною, можна дозволити, до відкликання, вживати відзнаки тільки при гасінні пожеж”⁴⁰.

Проте ні циркуляри, ні арешти, ні переслідування, ні інші обмеження не зламали духу січової організації. З кожним роком кількість осередків “Січ” зростала. Для прикладу, в 1913 р. було понад 900 осередків товариств “Січ” з 80000 членів⁴¹. На початку травня 1908 р. з нагоди січового з’їзду в Станіславові газета “Громадський голос” писала: “Постановлено також, щоби без огляду на старання радикальних послів о знесення наказу січових лент народ сам через масове ношення тих лент зробив проведення того наказу не можливим. Коли 2 або 3 січовики покажуться публично в лентах, то очевидно легко їх імена записати і їх покарати, але коли тисячі січовиків буде рівночасно ленти носити, то годі буде староствам тисячі людей тягати по термінах і засаджувати до арешту. В прочім, тисячі таких вироків карних мусіли доказати парламентові і центральному урядові, що наказ лент є не тільки глупий, але і не дасть ся перевести”⁴². За січовими наказами: “Хто в ленті мусить стати до походу. Впрочім всі в лентах мають стати в ряд і слухати старшини свого коша”⁴³. Ці накази виконувалися вправно без заперечень і з завзяттям.

Взагалі, влада не була в захопленні від того, що багато людей носили січові ленти. За носіння лент покарано тисячі

Січовички в одностроях з с. Печеніжин Коломийського повіту

³⁹ Січові вісти. – Львів, 1912. – Травень. – Ч. 5. – С. 16.

⁴⁰ Круковський О. Прапорництво, емблематика... – С. 286.

⁴¹ Жарський Е., Трильовський П. “Січ” // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Париж–Нью-Йорк, 1976. – Т. 8. – С. 2846.

⁴² Громадський голос. – Львів, 1908. – 2 травня. – Ч. 29. – С. 1.

⁴³ Січові вісти. – Львів, 1912. – Червень. – Ч. 6. – С. 2.

людей як грошовими штрафами, так і арештами. Лише в одній Саджавці Надвірнянського повіту за носіння лент заарештовано 56 чоловік, а гуцули з села Устерік у 1904 р. впродовж тривалого часу переховувалися в лісах від каральних загонів⁴⁴. Переслідування торкалися майже усіх аспектів діяльності січових осередків. Доходило до абсурдів, коли січовиків змушували скорочувати ручки дерев'яних топірців. Тут варто зазначити, що подібні топірці, та ще й із залізною ручкою, так звані цюпаги, носили польські гуралі в околицях Закопаного. А польські “Соколи” в той час використовували для своїх вправ булави і списи з металевими наконечниками, які були набагато небезпечніші для людей, ніж дерев'яні січові топірці. І Чупрей щодо січових лент писав: “Самі собою відзнаки – річ маловажна, одначе коли вони притягають на все байдужих і темних людей до товариства, до організації, тоді й марна лента набирає особливого значіння”⁴⁵.

Великого розповсюдження в товаристві “Січ” набули січові марки. Вони випущені радикальною партією, членом якої був К. Трильовський, з метою зібрання коштів на організаційні потреби. Марки використовували у повсякденній роботі січової організації: написання листів, оформлені, документації. Також рекомендувалося їх застосовувати на одностроях, зокрема, парубкам наклеювати їх на стяжки для капелюхів, дівчатам носити з квітками на голові⁴⁶. На марках розмірами 17x23 мм зображено українських громадсько-політичних діячів та національних героїв таких як: М. Павлика, М. Драгоманова, Т. Шевченка та січову емблему⁴⁷.

Організація “Січ” мала також свою емблему. Це була 8-променева зірка, в центрі якої поміщено зображення двох рук у потиску, що тримають серп. Цей символ, що вказував на селянський характер організації, використовувався на прапорах, металевих відзнаках, бланках товариства, а також у сфрагістичному матеріалі. З обох сторін серпа, були в металі витиснені букви “Р. П.” (радикальна партія), бо спершу “Січі” мали радикальний характер. Коли ж пізніше і в нерадикальних повітах засновувалися “Січі”, змінено ті букви на “У. С. С.”, тобто Український Січовий Союз (створений у грудні 1912 р. у Львові)⁴⁸. Тут варто зазначити, що Український Січовий Союз – це був центральний осередок “Січі” (так як “Сокіл-Батько” в соколів),

⁴⁴ Приступа Г., Винничук О. Ставлення польських владних структур... – С. 129; Про січовий рух // Запорозжець, календар для народа на рік звичайний 1921 / Уложив К. Трильовський. – Відень, 1921. – С. 32.

⁴⁵ Чупрей І. Січовий рух на австрійській Україні // З Великого часу. Український Альманах з 98 ілюстраціями. – Київ-Львів-Відень, 1921. – С. 211.

⁴⁶ Товариші! // Запорозжець. Календар на рік переступний 1904. – Коломия, 1903. – С. 90.

⁴⁷ Кирило. [Трильовський К.] Добре слово до добрих людей // Запорозжець. Календар для народа на рік переступний 1908. – Коломия, 1907. – С. 159.

⁴⁸ Трильовський К. З мого життя... – С. 15.

а ще до того як центральний орган у 1908 р. було створено Головний Січовий Комітет. Члени цього комітету мали січові ленти з написом “ГСК”.

Емблема товариства “Січ” на печатках використовувалася в різних варіантах. Перший варіант – дві руки в потиску, які тримають серп без 8-променевої зірки. Другий – теж саме зображення, але вже з 8-променевою зіркою⁴⁹. Перший варіант зустрічається на печатці Головного Січового Комітету⁵⁰, другий – на печатках осередків товариств “Січ”. Це, наприклад, печатка “Січі” в селах Березові Середнім⁵¹, Гриневі⁵², Млинах⁵³ та ін. Загалом характерним для емблеми українського пожежно-спортивного товариства “Січ” було те, що вона широко використовувалася у діяльності товариства впродовж всього його існування, практично залишаючись без змін.

Печатка
товариства “Січ”
у Коломії

Під час визвольних змагань 1917–1920 рр. виникали осередки “Січ” на іншій території України, що свідчило про велику популярність січової ідеї. Новоутворені осередки мали свою символіку. Так у статуті українського гімнастичного товариства “Січ” з Кам’янець-Подільського (1919 р.) в параграфі 7 зазначалось: “Товариство має право мати свій прапор, печатку, членські відзнаки і однострій зразків, ухвалених Загальними зборами Товариства...”⁵⁴.

Важливим елементом січовиків, крім прапорів, січових лент, відзнак тощо був однострій. Спочатку чітко розроблених одностроїв не було. З весни 1910 р. у “Січах” заведено однострої для тих осередків, які не мали національних строїв, особливо для міських осередків. В однострій входили: широкі синьо-сірі штани, заправлені у чоботи, така ж чимерка з червоними закаврашами, вишивана червоними шнурами на зразок гуцульських взорів. Попід пагони на раменах і через плечі та груди йшов грубий шнурок, який використовували при вдяганні чимерки наопашки. Також невід’ємними елементами однострою були вишивана сорочка і темно-синій пояс, такої ж ширини як і лента. Якщо чимерка одягалася наопашки то ленту носили на

⁴⁹ Сова А. Емблема українського пожежно-спортивного товариства “Січ” // Знак. – Львів, 2005. – Лютий. – Число 35. – С. 4.

⁵⁰ Трільовський К. З мого життя... – С. 23.

⁵¹ ЦДІАУЛ. Ф. 847 (“Головний січовий комітет гімнастичного і пожежного товариства “Січ”, м. Львів”). – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 328.

⁵² ЦДІАУЛ. – Арк. 42.

⁵³ ЦДІАУЛ. – Ф. 312 (“Українське спортивне товариство “Сокіл-Батько”, м. Львів”). – Оп. 1. – Спр. 491. – Арк. 17.

⁵⁴ Гречило А. Українська спортивна емблематика: повернення до традицій? // Знак. – Львів, 1913. – Травень. – Ч. 1. – С. 7.; Устав українського руханково-стрілецького товариства “Січ”. – Кам’янець, 1919. – С. 6.

сорочці. На голову січовики одягали чорну суконну шапку з червоним шликком, який носили на лівий бік. Спереду шапки січовою зіркою кріпилося червоне перо⁵⁵. До 1912 р. члени товариств “Січ” мали не чорну, а сіру шапку⁵⁶. Однак, її могли застосовувати разом з чорною.

Значне зацікавлення у діяльності товариства “Січ” викликає сфрагістичний матеріал. У фондах Центрального державного історичного архіву у Львові та Державному архіві Івано-Франківської області збереглася велика колекція різних за формою, легендою та зображенням відтисків печаток. Символічним є те, що збереглася печатка “Січі” з с. Завалля Снятинського повіту, на якій був напис: “Січ у Заваллі!”⁵⁷

Умовно усі печатки можна поділити на дві групи. До першої належать печатки центральних відділів товариства – “Головного Комітету Січового”, “Повітова Січ” у Львові, а також “Українського Січового Союзу”. Ці печатки круглі, з різними зображеннями. Так на печатках товариства “Народних Спілок” і “Головного Комітету Січового” зображення таке ж, як на емблемі товариства “Січ”, а саме: дві руки, з’єднані у потиску тримають серп⁵⁸. Зображення було без січової зорі. Натомість у зображенні печатки “Повітової Січі” у Львові використано елементи військової атрибутики: ядра, гармати, прапори, шаблі, бунчуки і т. д.⁵⁹. Козацькі символи є на печатці товариства “Український Січовий Союз”. На ній зображено козака з мушкетом⁶⁰.

Друга група – печатки міських та сільських осередків. Тематично їх можна поділити на три підгрупи: 1) Печатки округлі та овальні та без

Хорунжий

⁵⁵ Про січовий рух // Запорозець, календар для народу на рік звичайний 1921 / Уложив К. Трильовський. – Відень, 1921. – С. 22-23; В справі січового однострою // Запорозець, календар для народу на рік звичайний 1913 / Уложив К. Трильовський і І. Чупрей. – Коломия, 1912. – С. 140-144.

⁵⁶ Січові вісти. – Львів, 1912. – Травень. – Ч. 5. – С. 1-2.

⁵⁷ Ярош Я. За волю України воювали... – С. 11.

⁵⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 25. – Спр. 1240. – Арк. 3.; ЦДІАУЛ. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 2.

⁵⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 39.

⁶⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 37-38.

Марки селянського фонду

зображення⁶¹. 2) Печатки із зображенням двох рук, з'єднаних в потиску, у восьмипроменевої зірці та без неї. Часом до зображення додавали ще літери Р. П.⁶². 3) Печатки із особливим зображенням. Це печатка товариства “Січ” в с. Чортківці-Великі (на ній зображено герб Галичини – Лев у короні, повернений вліво), а також печатка у Корчині, на якій у центральному колі – портрет Т. Г. Шевченка⁶³. Ці печатки трапляються доволі рідко.

Будь-які святкування та виступи українських січовиків супроводжувалися виконанням Січового Маршу “Гей! Там на горі “Січ” іде!”, який написав К. Трильовський. Окрім того обов'язковим було виконання українського національного гімну “Ще не вмерла Україна”. Декілька пісень, де згадувалася січова символіка написав К. Трильовський. В його “Січовій пісні” згадується: “А гаката подуріла, Гей! як червоні ленти вздріла.”, а закінчується пісня такими словами: “Кожний хлопець – як та перла, Гей! та співає “Ще не вмерла”⁶⁴.

Після Першої світової війни товариства “Січі” відродилися і знову розпочали свою діяльність. Фактично, робота спочатку була спрямована на відновлення колишніх осередків⁶⁵. Знову в походах, при виконанні вправ січовики використовують свої відзнаки, прапори і т. д. Однак польська влада не хотіла допустити розвитку цих організацій. З початком 1923 р. видано розпорядження, згідно з яким усі передвоєнні товариства, які на той час ще не відновили своєї діяльності, вважались незаконними. В червні 1925 р. відбулося у Львові останнє січове свято, а в травні 1926 р. закрито й “Повітову Січ” у Львові. Варто зазначити, що найдовше проіснувала

⁶¹ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 439 (“Хриплинське товариство української пожежної охорони “Січ” Станіславського повіту Станіславського воєводства”). – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 1.; ДАІФО. – Ф. 440 (“Стецівське товариство української пожежної охорони “Січ” Снятинського повіту Станіславського воєводства”). – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.

⁶² ЦДІАУЛ. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 493. – Арк. 27.; ЦДІАУЛ. – Ф. 847. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 443.

⁶³ ЦДІАУЛ. – Ф. 847. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 157, 473.

⁶⁴ Січовий співаник. – Коломия, 1912. – С. 25.

⁶⁵ Січовий Голос. – Коломия, 1919. – 19 січня. – Ч. 3. – С. 4.

“Січ” у селі Горбачі Львівського повіту. Тільки восени 1930 р. під час “пацифікації” знищене й це останнє галицьке січове товариство⁶⁶.

Ще за часів існування “Повітової Січі” у Львові січова старшина, щоб зберегти організацію, подала на затвердження влади проект нових статутів для своїх товариств під трьома різними назвами “Січ” (с. Сороки), “Луг” (с. Підберізці) і “Братство” (с. Глуховичі). Львівське воєводство затвердило статут товариств “Луг” та “Братство”, а натомість відкинуло статут товариства “Січ”. 25 березня 1925 р. утворено перше “руханкове товариство і сторожи огневої Луг” у с. Підберізці Львівського повіту. До цієї події великих зусиль доклав Роман Дашкевич – колишній кошовий львівської “Повітової Січі” й колишній полковник київських Січових Стрільців. “Луги” так як і “Січі” ставили за мету виховувати українську молодь, а також допомагати громадянам у випадку стихійного лиха. На руїнах “Січей” утворено нову лугову організацію, яка швидко поширилася в Галичині. Цьому сприяла і назва товариства, яка була пов’язана з історичними традиціями козаччини, оскільки давня історія Січі починалася з Великого Лугу. Отже, ідея передвоєнної січової організації, скристалізована, перевірена й розвинена у воєнні роки, мала в умовах польської окупації проникнути у лави лугової організації.

Таким чином, діяльність пожежно-спортивних товариств “Січ” мала велике значення в процесах національного відродження українського населення Галичини. Використовуючи національні традиції та національні символи, січові товариства сприяли національно-патріотичному вихованні української молоді. За невеликий проміжок часу ці товариства, не зважаючи на перешкоди зі сторони існуючої влади, змогли створити своєрідну символіку, яка відображала українську історію та ідею. Зображення на прапорах українських гетьманів, письменників, громадсько-політичних діячів та ін., символізувало традиціоналізм в цих товариствах, передавало сучасникам дух кількох епох історії України. Використання серед широкого загалу січових лент свідчило про те, що ідея організації “Січ” набула великої популярності. Незважаючи на те, що українські землі не мали своєї незалежності, товариства “Січ” знайшли в собі відвагу пропагувати українську ідею, зокрема через символіку, а також прагнули відновити Українську Могутню Державу.

⁶⁶ Дашкевич Р., Ничка Г. Товариство “Повітова Січ” у Львові... – С. 248.